W. Wertheim

De perkaras van 100 jaar geleden. (Zie ook nr. 1587, 1596 en 1609)

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 119 (1963), no: 4, Leiden, 412-414

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

DE PERKARAS VAN 100 JAAR GELEDEN

In zijn kort stuk 'Tot de hoofd-zaak van Lebak. Een antwoord aan Prof. Wertheim'¹ heeft R. Nieuwenhuijs opnieuw een bijdrage geleverd tot de discussie die in *De Nieuwe Stem* was begonnen en in dit tijdschrift voortgezet.² Na veel aarzeling heb ik besloten tot een heel korte reactie, enkel om te voorkomen, dat een stilzwijgen tot vóórtdurend misverstand zou kunnen aanleiding geven.

Nieuwenhuijs kenschetst mijn stuk over 'De geest van het O.I. gouvernement' als 'suggestief', hetgeen hij blijkens het vervolg niet als compliment bedoelt. Hij meent, dat ik met mijn stuk vooral beoogd heb een suggestie te wekken van een parallelie van de Rembang-affaire met de Lebak-zaak. Ik geloof, dat hij mijn streven aldus te simpel en rechtlijnig ziet. Mij boeide de Rembang-affaire om haar zelfs wille, om de bijdrage die zij levert tot het mij sterk interessierend vraagstuk der ambtelijke corruptie, en ik meende dat deze tot op de bodem uitgezochte zaak tevens een meer genuanceerd licht zou kunnen werpen op 'de geest van het gouvernement' ten tijde van de Lebak-zaak. Enige malen heb ik inderdaad de verleiding niet kunnen weerstaan een parallel te trekken. Maar Nieuwenhuijs heeft de wijze, waarop ik dit heb gedaan — en het belang dat ik aan deze parallel hecht, voor de strekking van mijn betoog — misverstaan. Op p. 308 stel ik, dat Bekking, anders dan Dekker, niet begon met een stormloop tegen hiërarchische tradities, maar met een doelbewust en weloverlegd beleid aan de slag ging. Op p. 339 herhaal ik de vraag, wat er gebeurd zou zijn als Dekker op overeenkomstige wijze zou hebben gehandeld, dus:

¹ *Bijdragen*, dl. 118 (1962), 271—276.

² Mijn 'Havelaar's tekort' in het speciaal nummer 'Max Havelaar-Batavus Droogstoppel 1860—1960' van *De Nieuwe Stem*, dl. 15 (1960), pp. 362—380, waarin ik kritiek oefende op Nieuwenhuijs' visie op de Lebak-zaak, zoals deze in *Tussen twee vaderlanden* (1959) was neergelegd; Nieuwenhuijs reageerde in *De Nieuwe Stem*, dl. 15 (1960), pp. 605—626, 'Multatuli heeft altijd gelijk', zowel op mijn kritiek als op die van P. Spigt in hetzelfde 'Droogstoppelnummer'. Spigt repliceerde in *De Nieuwe Stem*, dl. 16 (1961), pp. 441—445. In de *Bijdragen* verscheen voorts Nieuwenhuijs' 'Rouffaer en Multatuli', dl. 116 (1960), pp. 408—423 en van mijn hand: 'De geest van het Oostindisch gouvernement honderd jaar geleden', dl. 117 (1961), pp. 305—344 en 436—464.

geen 'beleidsfout' zou hebben gemaakt. En als antwoord dáárop zeg ik: misschien hetzelfde als Bekking — aangenomen dat zijn vergiftigingsvrees overdreven was.

Nieuwenhuijs valt hier meteen op aan, door te vragen, of ik hiermee impliceer, dat als Dekker geen ontslag zou hebben genomen hij dit toch gekrégen zou hebben. Dit is een misverstand. Op het moment, waar ik het over heb, was er van ontslag nemen of krijgen nog geen sprake. Wat Dekker wel deed, was het schrijven van een naar veler oordeel overhaaste aanklacht tegen de regent waarin hij eiste, dat deze zou worden gevangengenomen, als inleiding tot een ambtelijk onderzoek. Dit voorstel was, zoals reeds vaker opgemerkt, misschien mede ingegeven door vergiftigingsvrees, na de ervaringen van Dekker's voorganger Carolus die het wel op de ambtelijk correcte manier had geprobeerd.

Wat ik met mijn parallel alleen bedoel is: zie eens aan het geval Bekking wat er gebeurt met hen, die tegen misbruiken optreden, in het belang van de bevolking, en dit doen zonder de 'ambtelijke' fouten die Dekker worden aangewreven. Ook zij zijn tegen ontslag niet gevrijwaard, gezien 'de geest van het gouvernement', en lopen grote kans met hun kop tegen de muur te lopen — de muur van het ambtelijke apparaat.

Overigens verwijt Nieuwenhuijs mij ten onrechte, maar één geruchtmakende 'perkara' te hebben onderzocht. Het zijn er duidelijk twee. Het Rembangs schandaal heeft met het Solose geval Dorrepaal-Nieuwenhuijzen, waarin wederom de beschuldiging van corruptie was uitgesproken, niets te maken, behoudens dat bij beide Sicco Roorda van Eysinga een rol speelde, als catalysator. Maar wat beide gevallen gemeen hebben, is dat bleek, hoe moeilijk het in die tijd was, tegen misbruiken en vóór de belangen van de inlandse bevolking op te treden, voor ambtenaren net zo goed als voor journalisten. Nieuwenhuijs heeft het volste recht, op tien perkaras te vlassen. Ik wacht zijn bevindingen in de resterende acht met belangstelling af! Maar hij moet het wél in conflictsituaties zoeken: wat de drie gevallen (Rembang, Solo en Lebak) met elkaar gemeen hebben, is de gebleken moeilijkheid en gevaarlijkheid voor eigen carrière van het optreden tegen ingewortelde misbruiken — onder zeer uiteenlopende omstandigheden! En dan is het conflict vanzelf gegeven.

Tenslotte moet ik mij verweren op Nieuwenhuijs' verwijt, dat zijn critici zich van de hoofd-zaak van Lebak zouden hebben verwijderd „om zo spoedig mogelijk over te gaan op Dekker's 'civiele moed', zijn

edel karakter, zijn principiële houding" enz. Ik zou hem het begin van onze discussie in herinnering willen brengen, dat hem blijkbaar intussen was ontschoten: mijn stuk 'Havelaar's tekort' in het 'Droogstoppel-nummer' van *De Nieuwe Stem* ging juist, in hoofdzaak, over de Lebak-zaak. In dat stuk heb ik ook, met een beroep op het voor Duymaer van Twist klaargemaakte maar nooit verzonden memorandum geprobeerd aan te tonen, dat Dekker reeds in 1856 wel degelijk, anders dan Nieuwenhuijs meent, voor een wijder principe streed, en niet enkel maar tegen bepaalde concrete misstanden in Lebak — zeker niet, zoals ik toen ook al duidelijk schreef, tegen het cultuurstelsel, dat trouwens in Lebak nauwelijks een rol speelde. Tegen de 'gedwongen arbeid' had Dekker zoveel bezwaar niet — dit stelsel hing in zijn ogen nauw samen met de traditioneel-javaanse aristocratische ordening; zijn strijd ging, toen reeds, tegen het koloniale bestel in zijn algemeenheid, tegen wat ik in 'Havelaar's tekort' noemde 'het demonische *samenspel* tussen Hollands burgerdom en Javaans hoofdenstelsel'. En ik meen nog steeds, dat onbevange lezen zowel van Dekker's Memorandum als van zijn aantekeningenvol duidelijk bewijzen, dat het in Lebak Dekker om mèer ging dan alleen om een 'ambtelijk conflict' tussen onberadenheid (Dekker) en bedaard overleg (Brest van Kempen) bij *gelijkheid* van doelstelling (optreden tegen misbruiken) — zoals Nieuwenhuijs wil volhouden.

Tegenover Nieuwenhuijs' betoog, dat Dekker pas zijn grootheid toonde in 1860, met zijn komeetachtige verschijning als Multatuli de schrijver, stel ik in datzelfde stuk voorts heel nadrukkelijk, dat hij zijn grootheid al in 1856 toonde: *niet* toen hij, misschien mede uit vergiftigingsvrees, op onberaden wijze een aanklacht tegen de regent indiende, maar toen hij, nadat hij nul op het rekest had gekregen, de moedige konsekwentie trok: ontslag vragen. Voor deze daad kan geen enkel minder zuiver motief worden aangevoerd: was hij bang voor vergiftiging, dan kon hij daaraan makkelijk ontsnappen door de overplaatsing naar Ngawi te aanvaarden.

Aan deze vraag: hoe beoordeelt Nieuwenhuijs de ontslagaanvraag als daad, van Dekker als mens, is hij tot dusver tot mijn spijt voorbij gegaan. En voor de 'preciezen' onder de Multatulianen — wat helemaal niet hoeft in te houden dat zij Multatuli altijd gelijk geven — ligt precies hier de kern van Multatuli's grootheid. Een grootheid, die voor hen dáárom niet los kan worden gemaakt van zijn 'civiele moed' en zijn principiële houding.

[De discussie is hiermee gesloten. Red.]

W. F. WERTHEIM